

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА V (XX)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
À VARNA

TOME V (XX)

1969

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

ВАСИЛ МАРИНОВ, МИНАЛОТО НА С. ДЕВНЯ, ПРОВАДИЙСКО, С ОГЛЕД НА „АРНАУТИТЕ“ ВСЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ, (СБ. ЕЗИКОВЕДСКО-ЕТНОГРАФСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В ПАМЕТ НА АКАД. СТ. РОМАНСКИ, СОФИЯ, 1960 Г. СТР., 591—617)

А. Маргос

Безспорна е ползата от проучванията миналото на селищата. У нас са вече издадени историите на редица селища, голяма част от които като отделни монографии и няколко-томни трудове.

За съжаление Варненският край не може да се похвали в това отношение, с изключение историята на гр. Провадия от Никифор Ганев, издадена преди четири десетилетия. Ето защо всяко едно такова изследване буди оправдан интерес.

Преди известно време бе публикувано изследването на научния сътрудник при Етнографския институт Васил Маринов за миналото на с. Девня, Варненско. То обхваща осем части. Първите пет са посветени на „арнаутите“ (така нарича авторът албанските преселници в българските земи), които населявали някога с. Девня и други селища във Варненско и Разградско, произходът на името „арнаути“ и причините за тяхното преселване в България, а по-късно във Влашко и Бесарабия. Останалите три части са отделени на историческото минало и етнографията на с. Девня.

Както личи от заглавието, така и в предговора, авторът си е поставил „за задача да проучи миналото на с. Девня, произхода на „арнаутите“, които живеели в същото село, както и да осветли произхода на същите в селата на Провадийско Варненско и Разградско.

Без да се базира на исторически, езиков, етнографски или друг някакъв материал, В. Маринов изхожда направо от твърдението, че всички „арнаути“ в България са българи. Едва тогава той търси факти, които да нагласи към своята предварително поставена теза. Ето няколко примера:

„Мерата на „арнаутското“ село при Девня и съседното село Ескиарнаутлар е била обща за двете села, пише В. Маринов, което немного отдавна при спор за мерата установили стари хора пред съда в гр. Варна. Това идею да покаже, заключава В. Маринов, че *„арнаутите“ от двете села са били в добри отношения и напълно са се разбирали помежду си, т. е. са били от едно и също потекло*, едните и другите били „арнаути“ или „арбанаси“ (стр. 595) (курсивът мой — А. М.). Този „факт“ от своя страна дава възможност на В. Маринов да направи заключение, че „тъй като Яранов вече бил доказал, че „арнаутите“ в с. Ескиарнаутлар (дн. с. Староселец, б.м. - А.М.) били българи преселници от Западна Македония, а понеже пък той доказал, че „арнаутите“ и в двете села (Девня и Староселец — б. м., А. М.) били от един и същ произход, то и тия от с. Девня също имали македонско произхождение“ (стр. 596-597).¹

¹ Твърдението за наличието на християнско албанско население в с. Староселец остава само като предположение. Изброените имена на овцевъди от това село в един турски регистър от 1573 г. са без изключение на турци (вж. Р. Стойков, Селища и демографски облик на Североизточна България и Южна Добруджа през втората половина на XVI век, ИВАД, XV, 1964, стр. 107). Като чисто мохамеданско село с 20 къщи е посочено селото и в един руски статистически справочник от 70-те години на миналия век (вж. Материали для изучения Болгарии, Букарестъ, 1877, вып. IV, стр. 258).

По-нататък авторът, изхождайки от писаното от Л. Милетич, че от същите албанци, които живеели в с. Арнауткьой (дн. Пороище, Разградско), е имало и други колонии в Източна България — в с. Арнаутлар, Варненско, и с. Ескиарнаутлар, Провадийско,² идва до извода, че населението на с. Арнауткьой е от македонски българи, тъй като той (В. Маринов — б. м.) вече бил установил, че от същия произход е населението в последните две села (стр. 599—600).

Градацията на заключенията на В. Маринов въз основа на подобни „доказателства“ продължава, за да завърши накрай с обобщението, че „арнаутите“ от селата Арнаутлар (Рудник) и Ескиарнаутлар (Староселец), а освен това и „арнаутите“ в с. Девня и всички останали села на Североизточна България, а също така и във всички села и градове с „арнаути“ в различни краища на България: Брацигово, Копривщица, Банско, с. Сестримо и Аканджиево, Татарпазарджишко, в Станимашко, Старозагорско, Елховско, Ново село, Видинско, в Ловешко, е установено положително отдавна (тогава какво остава да доказва В. Мар.?), че са македонски преселници главно от Костурско и българи от различни части на Албания; същото се отнася и до „арнаутите“ в Търновско и с. Арбанаси“ (стр. 600) (к. м. — А. М.).

Така В. Маринов с лека ръка поставя под един знаменател произхода на така наречените у нас „арнаути“, без да вземе под внимание данните на голям брой извори и множество изследвания на ред автори, които недвусмислено сочат, че в някои селища на Северна България е имало албански колонии. Ние не ще се впускаме в подробности по този въпрос, но с приваждането на известен изворов материал ще дадем възможност да се види до каква степен В. Маринов се е отнесъл несериозно към него.

В едно писмо от 1626 г. на антибаренския католически архиепископ Петри Масарчи се сочат като жители на селата Чипровци и Копиловци наред с българите и саксите — и албанци.³ От една релация на Петър Богдан от 1647 г. узнаваме, че в Копиловци имало повече от 300 души албанци, като изрично подчертава, че те са запазили албанския език: „... più di 300, ab antiquis della natione Albanese et hoggidi conservano la lingua Albanese...“⁴

За албански колонии в Северна България пишат Иречек,⁵ Дринов,⁶ Милетич,⁷ Яранов.⁸ Специално за албанците от Девня Иречек отбелязва, че те ще са преселени тук от турците скоро след завоюването на отечеството им и че до днес техните потомци в с. Каракурт, близо до Болград, не са забравили своето наречие, което е еднакво с това на тоските.⁹ Яранов също отбелязва, че „арнаутите“ в с. Девня са албанци.¹⁰

Не оспорват албанския произход на девненските арнаути и редица учени, които са ги изследвали в техните поселения в Бесарабия. Както Кьопен,¹¹ така и Скалковски¹² ги разграничават от българите. В това отношение съвсем категоричен е и Державин, който е направил подробни етнографски, фолклорни и езикови изследвания на девненските албанци, живеещи понастоящем в три села в Приазовието: Гаммовка, Георгиевка и Девненское. Според Державин те говорили на албански и считали себе си за албанци.¹³ (к. м. — А. М.).

Притиснат обаче от многобройните факти, които установяват по безспорен начин наличието на албански колонии в България (включително и в селата Девня, Варненско, и По-

² Л. Милетич, Старото българско население в Североизточна България, 1902, стр. 142—143.

³ Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae ecclesiastica, Zagrabiae, 1887, p. 30.

⁴ Пак там, стр. 169.

⁵ К. Иречек, Пътувания по България, 1899, стр. 248, 286, 853, 861.

⁶ М. Дринов, Историческо осветление върху статистиката на народностите в източната част на Българското княжество, ПСП, VII, 1884, стр. 21.

⁷ Л. Милетич, „Арнаутите“ в Силистренско и следи от носовки в техния език, ПСП, 61, стр. 623—666; също в: Старото българско население. . . , стр. 100, 105, 142—143.

⁸ Д. Яранов, Преселническото движение на българи от Македония и Албания към източните български земи през XV до XIX в., МПР, VII, кн. 2—3, 1932, стр. 73—74, 75.

⁹ К. Иречек, Пътувания, стр. 853.

¹⁰ Д. Яранов, цит. съч., стр. 75.

¹¹ P. Köppen, Die Bulgaren in Bessarabien. Ein Bruchstück aus einer noch ungedruckten Reise, Bulletin de la classe des sciences historiques, philologiques et politiques de l'Académie Impér. des Sciences de St. Petersburg, t. XI, № 13—14, 1854, S. 199—202.

¹² А. Скалковский, Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае, Одесса, 1848, стр. 65.

¹³ Н. С. Державин, Албанцы-арнаути на Приазовье Украинской ССР, СЭ, кн. 2, 1948, стр. 156; вж. и стр. 159.

роище, Разградско), В. Маринов е принуден да признае, че между „арнаутите“ имало голямо семейство от коренно албанско население (стр. 616). Освен тях обаче, той създава още една категория между „арнаутите“ — смес от българи и албанци (с. 616).

Спирайки се на въпроса за датировката на преселванията на албанците (или „арнаутите“, както ги нарича той) в българските земи, посочени от редица автори, В. Маринов оспорва някои от тях. „Според мен, пише той, тези датировки, които дава Яранов, са направени без необходимата документация и следователно не могат да се вземат за напълно установени. Например за преселването на „арнаутите“ в селата Арнауткьой (Пороище) и Караарнаут (Голям извор), Разградско, пише по-нататък В. Маринов, съмнен да приема, че е станало в края на XVI и началото на XVII в., когато е била изградена Ибрахимпашовата джамия в гр. Разград, през 1614 г., от майстори „арнаути“ от двете села Арнауткьой и Караарнаут“ (стр. 605). Срещу този „солиден“ аргумент обаче можем да кажем, че и двете гореспоменати села фигурират в турски документи от втората половина на XVI век под същите имена,¹⁴ което сочи, че арнаутското население на тези две села е дошло тук по-рано. Обвинявайки другите автори в липса на достатъчна аргументация, В. Маринов без никакъв доказателствен материал заключава, че преселването на „арнаутите“ е започнало през XV в. и е продължило през XVI, XVII и XVIII в. (стр. 606).

Като причина за изселването на „арнаутите“ от Албания, В. Маринов изтъква освен социално-икономическите, политическите, религиозните, психологическите (sic!) (стр. 616) още и Али паша Янински (1759—1822 г.), „който като самовластен господар и тиранин започнал насилие да потурчва местното население, включително и „арнаутите“ християни.“ Стари люде от с. Девня били разказали на В. Маринов, че „янинският бей вземал булките им от църквите и ги водел направо в своя харем“ (стр. 605) (к. м. — А. М.). Тук вече, най-мекото казано, В. Маринов измисля. Как са могли стари хора от Девня да знаят „по предание“, че Али паша Янински е извършвал подобни действия към техните прадеди, когато сам авторът преди това твърди, че „арнаутите“ от с. Девня живеели тук още през XVII в. (стр. 594), а даже през 1773 г. някои от тях се изселват във Влашко и Бесарабия? А добре е известно, че този бунтовник срещу централната османска власт се явява на историческата сцена едва в края на XVIII и началото на XIX в.

Нищо ново не дава В. Маринов и в раздела „Името „арнаутин“, „арнаути“. Че македонските българи, изселени в източните части на България, са наричани „арнаути“, е отдавна известно и на това са обърнали внимание редица автори преди него. Този въпрос е разгледаван подробно и от Д. Яранов,¹⁵ така че и тука В. Маринов повтаря отдавна известни неща.

Общо в тези първи пет раздела от работата на В. Маринов, в които той се стреми да докаже българския произход на албанските колонии в Североизточна България, представяват една несполучлива компилация. Авторът преповтаря това, което са писали по този въпрос Иречек, Милетич, Явашов, Юруков, Яранов.

*

Както споменахме по-горе, останалите три части от изследването на В. Маринов са посветени на с. Девня.

Името на селото той приема, че произхожда от славянската дума „дева“, „девина“ (стр. 593), без да вземе под внимание доказаното още преди години от Ст. Младенов, че името Девня има индоевропейски произход — със значение „поток“, „вода“.¹⁶ В. Маринов явно не разграничава понятията „произход“ и „осмисляне“, тъй като славяните при идването си на Балканския полуостров са осмислили името на река Девня (от която по-късно селището получава сегашното си име) с думата „дева“, чийто произход и значение са съвсем други.

Авторът твърди, че с. Девня в миналото било чисто българско. Това било така, защото нито рагузанецът Лукари, нито католическият епископ Петър Богдан не споменавали за други народности в него. Че това твърдение на В. Маринов не е вярно, се потвърждава от един турски регистър на джелепкешани от 1573 г., в който се споменава за двама мохамедани овцевъди в селото — Хюсеин Кул и Перване Абдуллах.¹⁷ В друг турски документ от 1604 г. се споменава за мюсюлманска махала в селото.¹⁸ Очевидно е, че по-край българското население в селото имало и турци, макар може би малко на брой.

¹⁴ Р. Стойков, Наименования на български селища в турски документи от XV, XVI, XVII и XVIII век, ИИБКМ и СДУ, I (VII), 1961, стр. 389 и 447.

¹⁵ Д. Яранов, цит. съч., стр. 102—103.

¹⁶ Ст. Младенов, Имената на още десет реки, СпБАН, XVI, 9, 1918, стр. 73 сл.

¹⁷ Р. Стойков, Селища и демографски облик. . . , стр. 107.

¹⁸ Р. Стойков, Наименования на български селища. . . , стр. 397.

Без да посочи на какво се основава, В. Маринов пише, че през втората половина на XVII в. „арнаутите“ се заселили и основали над с. Девня ново „арнаутско село“ (стр. 594). В подкрепа на своето твърдение, че „арнаутите“ в с. Девня се заселили по-късно, той привежда „факта“, че това „арнаутско село“ (той го нарича ту село, ту махала!) било само от 40—50 къщи. Каква е връзката между късното заселване на „арнаутите“ и малкия брой техни къщи остава ясно само на автора. Друго „доказателство“ на В. Маринов, че „арнаутското село“ при с. Девня било по-ново, е и името на съседното село Ескиарнаутлар, което било по-старо от него (стр. 594). Очевидна е липсата на всякаква логическа връзка в разсъжденията на автора.

Според В. Маринов по време на Руско-турската война от 1828/29 г. всички жители на с. Девня го напуснали и заминали за Бесарабия, а селото било изгорено от турците. Че село Девня не е пострадало от военните действия, се потвърждава не само от руския военен кореспондент Виктор Тепляков, който е посетил Девненската низина след привършване на военните действия в Северна България — в 1829 г.,¹⁹ но и от една руска военна карта,²⁰ където между разорените от военни действия села в района около Варна с. Девня не е посочено. Това се потвърждава и от разказа на Ил. Р. Блъсков, който пише, че старият девненец дядо Дука, който още преди войната се изселил в Ямболско, след военните действия се върнал в Девня и се настанил в бащината си къща.²¹ Що се касае до изселването на албанците от Девня, това е станало, както твърди въз основа на руски архивни документи Державин, по време на Руско-турската война 1806/12 г., по-точно през периода 1809—1810 г.²² Останалата част от девненци се изселва през следващата руско-турска война, не по-рано от 1830 г.²³ Заселването на новото българско население в Девня обаче не е възможно да е станало през 1830 г., както твърди В. Маринов, след като добре е известно, че те са ходили в Бесарабия и едва на връщане се заселват в Девня. Това събитие трябва да бъде отнесено не по-рано от 1833 г.²⁴

Раздел „Етнически елементи“ В. Маринов започва с изречението: „Гагаузи в с. Девня никога не е имало.“ Това му дава повод да отвори една доста голяма скоба, за да преповтаря неща във връзка с генезиса на гагаузите, за което е писал на други места и което няма абсолютно никаква връзка със заглавието. Бихме могли само да запитаме автора, който е един от ревностните поддръжници на тезата, че гагаузите са от български произход, не влиза ли в противоречие със себе си, като причислява последните към понятието „етнически“ елемент вм. „етнографски“ елемент.

Все във връзка с поясненията си за генезиса на гагаузите В. Маринов пише: „Тук искам да предам един цитат от Г. С. Раковски, който досега не е посочван от никого в литературата. През 1861 г. Раковски, който е бил учител в гр. Варна, пише в една дописка, намерена в неговия архив, следното: . . .“ (стр. 611) (к. м. — А. М.). И тук В. Маринов е показал елементарна неосведоменост, да не кажем нещо повече, за живота и дейността на Раковски. След като го прави учител във Варна през 1861 г., той му приписва авторството на няколко дописки, намиращи се в собствения архив на Раковски, и излиза, че те са пратени от него за в. „Дунавски лебед“, на който той сам е бил редактор.²⁵ Забравяйки, че малко по-горе е писал, че Девня е чисто българско село, той го-

¹⁹ В. Тепляков, Письма из Болгарии, Москва, 1833, стр. 130 сл.

²⁰ Карта части Силистрийского пашалыка между городом Базарджиком, рекою Кам-чиком и крепостями Шумлою и Варною къ обзору военных действий Российской армии в 1828 и 1829 годах.

²¹ Ил. Р. Блъсков, Нещо из животоописанието на дядо Дука от село Девне, Зюмбюл цвете, Варна, 1882 г., стр. 24—25.

²² Н. С. Державин, цит. съч., стр. 156.

²³ Подробно за изселването на българското население поради тази война вж. у И. Мещеряков, Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828—1834 г., Кишинев, 1965, стр. 65 сл.

²⁴ Л. Милетич, Старото българско население. . . , стр. 104; също Иречек, Пътувания, стр. 853—854. За възвръщането на изселените в Бесарабия българи вж. у Мещеряков, цит. съч., стр. 197 сл.

²⁵ Това абсурдно твърдение В. Маринов повтаря не за първи път (вж. неговата работа: Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Североизточна България, 1956, стр. 42-43). Всъщност касае се за кореспонденция, писана от Варна с дата 15. VI. 1861 г. (а не 1863 г., както пише В. Маринов, стр. 611, заб. 12), подписана с инициалите С.С.Т. и пратена до Раковски. Вж. Дописки от Варна в архивата на С. Раковски, ИВАД, V, 1912, стр. 6—8; повече подробности у В. Тонев, Към въпроса за участието на Варненския край в революционните борби преди Освобождението, ИВАД, XIV, 1963, стр. 106, заб. 22.

вори в този раздел за черкези и татари. Към „етническите групи“ в с. Девня В. Маринов причислява и англичаните, които през Кримската война (1853—1856 г.) квартирували в селото (стр. 613).

Като научен работник в областта на етнографията би трябвало да очакваме, че поне в последната глава на своето изследване — „Етнографски бележки“ — авторът ще прояви компетентност. Започвайки с ралата, диканите, каменните валяци, триорите и таргите, авторът се спира на облеклото (само на мъжкото!), след това на къщите и вътрешното им разпределение. Каква е разликата между ралата, дадени на обр. 2 и 3, трудно би могъл да разбере читателят. Според В. Маринов диканите, с които си служели девненци при вършитба, били заменени с каменни валяци, а сега с триори (стр. 614). Не е необходимо човек да е специалист-етнограф, за да знае разликата във функциите на диканята, валяка и триора.

След описанието на къщите авторът се прехвърля към домашния уред за сноване „клуве“, за да се върне след това върху начина за осветление в къщите. „Когато дошли узите, през 1877/73 год., паша В. Маринов, донесли за пръв път „руска газ“. Тогава — ропъля той — цялото семейство е спяло върху рогозка на земята в стаите.“ След това В. Маринов намира за необходимо да каже и няколко думи за животновъдството в селото. Тук той пише: „За овцете имало сай. От млякото правели сирене, а в мандрите майстори-евреи правели кашкавал. Млякото в мандрите тъпчели с крака (sic!) за получаване на масло. В селото идвали търговци от Цариград да закупуват овни; тогава търговците носели пари с дисаги“ (стр. 616). А по-нататък допълня: „Селото имало 150 къщи, а 900 биволи. Конете — ергеле използвали за вършитба и утъпкване на хармана. Тогава са впрягали в кола повече биволи, отколкото коне. Всеки в дома си имал и по десетина крави и от 100 до 500 овце. Хранели са и много свине.“

Горните примери сочат не само за липсата на научно изложение и на елементарна критичност към данните, които е събрал авторът, но и за стила и езика му, които са под всякаква критика.

Публикацията на В. Маринов гъмжи от многобройни фактически грешки. Така според него Ибрахим паша, чието име носи едноименната джамия в Разград, *заради връзките му с „арнаутите“ от селата Арнауткьой и Караарнаут, Разградско и Осман Пазвантоглу* от Видин бил заподозрян, обвинен и обесен (стр. 607) (к. м. — А. М.). Тук разликата в епохите, в които са живели тези две исторически личности, които В. Маринов прави съвременници, е „само“ 250 години. Село Девня се намира на 30 км от Варна, а не на 50 км (стр. 693). Руско-турските войни от края на XVIII и началото на XIX в. са през 1768/1774 г. и 1806/1812 г., а не през 1773 и 1810/1812 г. (стр. 616). Книгата „Зюмбюл цвете“ на Р. Блъсков е издадена през 1882 г., а не през 1822 г. (стр. 608). Иречек е посетил Девня през 1882 г., а не през 1886 г. (стр. 608), когато вече не е бил в България. Тези грешки са толкова много, че не сме в състояние да ги изброим в рамките на настоящите бележки.

В заключение можем да кажем, че „Миналото на с. Девня...“ няма абсолютно никаква научна стойност. Авторът не само не е успял да разреши проблема за генезиса на „арнаутите“, а напротив, е внесъл неяснота и обърканост. Аргументация в работата липсва. Можем само да недоумяваме как е могла тази „научна“ публикация да бъде включена в един сборник посветен на бележития наш учен Стоян Романски.

П. КИТИПОВ, ПОЯВА И РАЗВИТИЕ НА ВАРНЕНСКОТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО И РАБОТНИЧЕСКО ДВИЖЕНИЕ ДО 1903 г., ИЗД. НА БКП, С., 1965 г., 262 стр.

К. Стоянов

В последно време проблемите на крайеведението заемат важно място в нашата историография. Излязоха редица истории на местни партийни организации, селищни изследвания, монографии на отделни военнооперативни въстанически зони и пр. Тази книжка с местна тематика има не само научно-познавателно значение, но тя съдейства за партийно-политическото и патриотичното възпитание на трудещите се в нашата страна.